

MANUAL för **SMA[®] Safe Medication Assessment** Ett instrument för säker läkemedelsanvändning

Kontaktpersoner: Lena Törnkvist lena.tornkvist@sl.se
Hanna Müller hanna.muller@sl.se

SMA[®] Safe Medication Assessment

Ett instrument för säker läkemedelsanvändning

Vad du bör känna till vid användning av SMA

Hur och när kan SMA användas?

SMA är ett hjälpmedel för distriktssköterskan eller sjuksköterskan för systematisk bedömning av hur säker en patients läkemedelsanvändning är samt vilka behov av stöd som eventuellt kan behövas. Initialt genomförs en bedömning av de 4 påståendena a-d om patientens läkemedelshantering. Därefter genomförs en riskbedömning av patientens läkemedelsanvändning. Denna omfattar 16 påståenden som distriktssköterskan eller sjuksköterskan skall besvara. Identifierade risker för en osäker läkemedelsanvändning värderas i förhållande till vad som framkommit på påståendena a-d och används sedan som underlag för planering av åtgärder tillsammans med patient och eventuella anhöriga samt för journalföring och diskussion med läkare.

Det är viktigt att påståendena i SMA inte används som direkta frågor till patienten. Istället är det tänkt att distriktssköterskan eller sjuksköterskan får fram relevant information i det professionella samtalet med patienten och som bidrar till att hon eller han kan besvara varje enskilt påstående. För varje svarsalternativ i påståendena 1-16 ges 1 eller 0 poäng där 1 innebär att en risk är identifierad. Den totala poängsumman visar i vilken grad det finns en risk för en osäker läkemedelsanvändning. Ju högre poäng bedömningen resulterar i desto sämre förutsättningar för en säker läkemedelsanvändning. Poängsumman dokumenteras i patientjournalen och kan användas som indikator för kvaliteten och säkerheten i läkemedelsanvändningen. Indikatorn kan gälla varje enskild patient, en grupp patienter på enheten alternativt inom ett helt område/region.

SMA kan användas i en mängd olika sammanhang exempelvis som screeningsinstrument bland äldre som använder läkemedel, vid inskrivning i hemsjukvården, vid uppföljning efter utskrivning från sjukhus eller annan vårdenhet, i samband med hälsosamtal till 75-åringar, vid förändring av patientens hälsotillstånd. SMA kan också användas inom slutenvården t ex i samband med in eller utskrivning.

Vilka omvårdnadsåtgärder kan bli aktuella?

Exempel på åtgärder som kan komma ifråga är information och undervisning om läkemedelsindikationer, administrationsformer och dos, doshjälpmedel, vilka läkemedel som kan delas eller krossas, hur sväljningssvårigheter av läkemedel kan underlättas, metoder och rutiner för att komma ihåg sina läkemedel, lämplig förvaring, risker vid samtidigt intag av alkohol och läkemedel. Det kan även handla om stöd och samtal om upplevelsen av läkemedelsbehandlingen, mängden läkemedel, alkoholvanor, fallförebyggande åtgärder. Då distriktssköterskan eller sjuksköterskan gjort bedömningen att det kan finnas minnessvårigheter bör patienten erbjudas ett MMT (mini mental test). Det kan även bli aktuellt med receptförskrivning, övertagande av läkemedelsdosering eller läkemedelsadministration samt samordnande insatser av administreringen.

Läkemedelshantering (a-d)

Inled med att be patienten visa samtliga läkemedel som han eller hon använder och därefter att uppge eller visa namn, styrka, dos samt indikation för varje enskilt läkemedel. Anteckna gärna uppgifterna på listan i SMA-blanketten och jämför med läkemedelslistan i patientens journal (antingen på plats eller senare). På detta sätt kommer patientens egna uppgifter i fokus istället för patientjournalens läkemedelslista. Underlaget kan användas för diskussion med patient och förskrivande läkare.

a. Patientens egen beskrivning av sina läkemedel stämmer med läkemedelslistan i patientjournalen.

Ja noteras då du kontrollerat att det finns en överensstämmelse mellan patientens egen beskrivning och uppgifter i patientjournalen.

b. Patienten får dosdispenserade läkemedel av hälso- och sjukvårdspersonal eller farmaceut t ex ApoDos, E-dos eller Dosett.

Ja noteras då patienten får hjälp av hälso- och sjukvårdspersonal, vilket inte inkluderar anhöriga, vänner etc.

c. Patienten får dosdispenserade eller iordningställda läkemedel av anhöriga i Dosett eller liknande.

Ja noteras om någon annan person än hälso- och sjukvårdspersonal eller farmaceut, dispenserar patientens läkemedel.

Kommentar: Ja på detta påstående kan innebära att distriktssköterskan eller sjuksköterskan inte har insyn i hur läkemedelshanteringen fungerar. Observera att delegering av administrering av läkemedel till hemtjänstpersonal inte kan ske om annan person än hälso- och sjukvårdspersonal eller farmaceut har iordningställt läkemedlen.

d. Patienten får hjälp med att ta sina läkemedel ur burk, Dosett eller liknande.

Ja noteras om patienten får hjälp av någon att ta sina läkemedel t ex vid glömska eller fysiska svårigheter med att öppna tablettburk, dosett, ApoDospåsen eller vid svårigheter att dela tabletten, hälla upp mixtur etc. Det kan vara hemtjänstpersonal, hemsjukvårdspersonal, anhöriga etc som administrerar läkemedel. På detta sätt kan konsekvenser av patientens fysiska och kognitiva svårigheter när det gäller läkemedelsanvändningen uppmärksammas.

Riskbedömning av läkemedelsanvändningen (1-16)

1. Patienten har svårigheter att uppge eller visa samtliga läkemedel som ordinerats, inklusive läkemedel vid behov.

Nej noteras enbart om patienten har förmåga att uppge namnen på samtliga läkemedel som han eller hon använder.

Kommentar: Det är väl känt att kunskap om sin sjukdom och också om dess behandling skapar motivation att följa läkemedelsordination och därmed ökar också säkerheten i läkemedelsanvändningen (avser påstående 1-3).

2. Patienten har svårigheter att tala om för vilket sjukdomstillstånd respektive läkemedel används.

Nej noteras enbart om patienten har kunskap om indikationer för samtliga av sina läkemedel.

3. Patienten har svårigheter att uppge eller visa respektive läkemedels administrationsform och dos.

Nej noteras enbart om patienten kan uppge eller visa administrationsform och dos för samtliga läkemedel.

4. Patienten har förskrivare från fler än två vårdenheter.

Ja noteras då patienten har förskrivare från flera vårdenheter t ex specialistmottagning, vårdcentral eller vårdavdelning.

Kommentar: Studier visar att det finns ett starkt samband mellan en osäker läkemedelsanvändning och fler än en förskrivare av läkemedel.

5. Patienten använder fem eller fler läkemedel, inklusive läkemedel vid behovs och för egenvård.

Kommentar: Även om risken för osäker läkemedelsanvändning är stor vid fem eller fler läkemedel är det viktigt att vara medveten om att risken kan öka redan vid färre antal.

6. Patienten har en komplicerad läkemedelsbehandling.

Ja noteras om patienten berörs av en eller flera aspekter när det gäller komplicerad läkemedelsbehandling t ex administrering fler än tre gånger/dag, fler än 12 doser/dag, nedtrappningsschema eller cyklisk behandling.

Kommentar: Ju fler doseringstillfällen ett preparat har, desto större är risken för en omedveten oföljksamhet pga. glömska eller ett alltför störande moment i det dagliga livet. En läkemedelsordination med preparat som kan doseras en eller två gånger per dag förenklar läkemedelsanvändningen.

7. Patienten har ingen metod eller rutin för att komma ihåg att ta sina läkemedel.

Ja noteras om patienten saknar egna metoder eller rutiner. Exempel på en metod är användning av dosett eller att lägga fram den dagliga dosen i en speciell kopp. Exempel på en rutin är att ta sina läkemedel i samband med en viss daglig syssla.

8. Patienten kan ha eller har enligt din bedömning nedsatt kognitiv förmåga eller minnessvårigheter.

För att bedöma denna riskfaktor kan du försöka informera dig om patienten anser att minnet är lika bra som förut så att det dagliga livet fungerar, om patienten anser att förmågan att lösa problem, tänka, resonera och planera fungerar, om patientens sinnesstämning eller humör förändrats.

Kommentar: Vid misstanke om nedsatt kognitiv förmåga eller minnessvårigheter kan patienten erbjudas ett test med Mini Mental Test (MMT).

9. Patienten har inte en adekvat förvaring av sina läkemedel.

Nej noteras om patienten förvarar sina läkemedel enligt anvisningar och rekommendationer exempelvis att samtliga läkemedel förvaras på samma plats i hemmet – med undantag för vissa mixturer som bör förvaras svalt, nitroglycerin som förvaras mörkt och torrt etc.

10. Patienten har en misstänkt risk för interaktioner mellan sina läkemedel, inklusive läkemedel vid behov och för egenvård.

Ja noteras om sådan misstänkt risk observeras.

Kommentar: För vidare bedömning av risk för interaktioner mellan patientens samtliga läkemedel kan datorstödda interaktionsprogram användas, se exempelvis www.janusinfo.se. Ett läkemedel kan öka effekten av ett annat, med risk för biverkningar eller att effekten minskar eller upphävs. Interaktionsrisken ökar vid en omfattande läkemedelsanvändning. En fjärdedel av de äldre som använder läkemedel har minst en läkemedelskombination som vållar en interaktion av klass C eller D. C-interaktioner kan hanteras genom att förskrivaren gör en dosanpassning av läkemedlen. De vanligaste läkemedels-interaktionerna bland äldre är mellan hjärtglykosider, ACE-hämmare och diuretika. Andra potentiella interaktioner är mellan NSAID, kaliumsparande diuretika, orala diabetesmedel, neuroleptika och SSRI. C- och D-interaktion kan vara en indikator på behov av en läkemedelsgenomgång.

11. Patienten har svårigheter att svälja sina läkemedel.

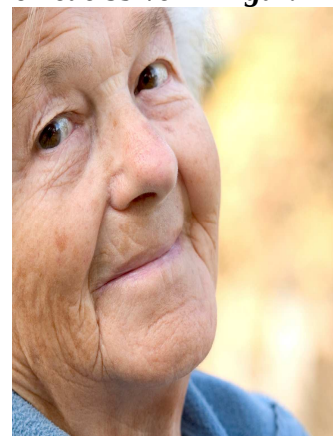
Ja noteras om patienten uppger sväljningssvårigheter eller att du själv bedömer att det finns sådana svårigheter.

Kommentar: Om anledningen till sväljningssvårigheter är stroke kan omsorgs- och vårdprogram för strokevård ge vägledning i hantering av ät- och sväljningsproblem, se www.viss.nu. Se även Apotekets broschyrer.

12. Patienten har ett eller flera symtom som kan misstänkas vara läkemedelsbiverkningar.

Ja noteras om ihållande symtom, som kan misstänkas vara läkemedelsbiverkningar uppges av patienten eller observeras av distriktssköterskan eller sjuksköterskan. För egen hågkomst av hur allvarliga symtomen är kan indelningen i grad av besvär användas – Ganska lite, Måttliga och Stora besvär.

Kommentar: Risken för biverkningar ökar om patienten har en omfattande läkemedelsanvändning. Av akuta patientinläggningar på sjukhus beror 10-20 % helt eller delvis på läkemedelsbiverkningar. De läkemedel som oftast orsakar biverkningar hos äldre är de för hjärt- och kärlsjukdomar, psykofarmaka, NSAID, antikoagulantia, orala diabetesmedel och insulin. Biverkningar som kan leda till sjukhusvård är blodtrycksfall, elektrolyt- och vätskerubbningar,

digitalisförgiftning, magblödningar, andra blödningar, konfusion och hypoglykemi. Dessa läkemedelsbiverkningar och sjukhusinläggningar är möjliga att förutse och förebygga genom att feldoseringar, läkemedelsinteraktioner och bristande följsamhet till läkemedelsordinationen åtgärdas.

13. Patienten har medvetet valt att inte följa ordination, utan att rådgöra med förskrivande läkare eller distriktssköterska.

Ja noteras om patienten medvetet inte vill följa läkemedelsordinationen t ex tar annan dos ibland eller ingen dos alls. Det kan innebära en underanvändning eller en överanvändning av ordinerade läkemedel.

Kommentar: Det är viktigt att patienten känner förtroende för sin förskrivare, upplever att ordinationen är genomtänkt och att läkemedlet är effektivt. För vissa kan medicintagandet vara en påminnelse om att vara sjuk, ett tillstånd som vederbörande helst inte vill kännas vid, varför det är sannolikt att en person som inte accepterat sin sjukdom inte heller accepterar behandlingen. Beslutet att ta sin medicin eller inte kan se olika ut från dag till dag och är en ständigt pågående och föränderlig process där de faktorer som talar för eller emot kan väga olika tungt olika dagar. Mediciner utskrivna i preventivt syfte löper speciellt stor risk att inte bli tagna enligt ordination, vilket antas bero på att inget omedelbart hot av sjukdom eller sjukdomsrisk upplevs. Om tillståndet är symtomlöst (ex förhöjda blodfetter eller hypertoni) känner vederbörande inte någon skillnad vare mediciner tas eller ej. Det är vanligen lättare att bestämma sig för att ta sin medicin om det finns påtagliga sjukdomssymtom, om sjukdomen har accepterats eller vid rädsla för sjukdomskomplikationer. Bristande följsamhet kan ses som en persons välgrundade beslut att inte följa en medicinsk behandling. Patienten avgör själv betydelsen av att följa läkemedelsordinationen mot bakgrund av sin hälsa och de behandlingsalternativ som är hanterbara, drägliga och ur egen synvinkel effektiva. Ur omvårdnadssynvinkel är det angeläget att bedöma om patienten har ett adekvat beslutsunderlag för sina val av följsamhet.

14. Patienten har svårigheter att förstå det svenska språket.

Ja noteras om patienten exempelvis bedöms ha svårigheter att förstå muntliga och skriftliga instruktioner och information på svenska gällande sin sjukdom och läkemedelsbehandling. Likaså om patienten har språkliga svårigheter att förmedla sina upplevelser av sin sjukdom och läkemedelsbehandling till hälso- och sjukvårdspersonal.

15. Patienten har enligt din bedömning alkoholrelaterade problem.

Kommentar: Läkemedel och alkohol kan påverka varandra så att läkemedlets eventuella biverkningar förstärks. Starkt smärtstillande läkemedel och sömnmedel ska aldrig kombineras med alkohol. Kombinationen kan resultera i andningsförlamning och död. Andra läkemedel som inte bör kombineras med alkohol är lättare smärtstillande värktabletter som innehåller acetylsalicylsyra och paracetamol. Alkoholintag kan också komplicera läkemedelsdoseringen genom att påverka läkemedlens nedbrytning i levern. Vid måttlig till hög daglig konsumtion av alkohol under veckor till månader kan patientens nedbrytning av läkemedel gå snabbare än i nyktert tillstånd och resultatet blir en underbehandling av sjukdomen.

16. Patienten har enligt egen bedömning för många läkemedel.

Kommentar: Patientens tankar om och erfarenheter av sin läkemedelsanvändning har visat sig ha säkra samband med följsamheten. Av särskild betydelse är upplevelsen av att ha för många läkemedel.